

Страшко Стојановски, Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“- Штип,
strasko.stojanovski@ugd.edu.mk

Димитар Љоровски Вамваковски, Институт за Национална Историја – Скопје
djorovski@yahoo.com

Грчката „Македонска борба“ и грчката политика во Балканските војни и Букурешкиот договор

Апстракт

Грчката „Македонска борба“ го опфаќа историскиот период од 1904 до 1908 година. Овој термин, кој ја означува паравоената интервенција на грчката држава на дел од Османлиската империја, територијално опфаќал голем дел од површината на географска Македонија, пред сè во нејзините јужни и централни делови. Во суштина „Македонската борба“ претставувала паравоена интервенција на грчката држава реализирана по крајот на Илинденското востание и усвојувањето на Мириштецките реформи, насочена против Македонската револуционерна организација (МРО) и структурите на другите балкански, црковно-национални, пропаганди во османлиска Македонија.

Клучни зборови: Грција, Македонија, Македонско прашање, Грчка „Македонска борба“, Балкански војни

Вовед

Вооружената интервенција на официјална Атина на дел од територијата на Османлиската империја, набрзо по приклучувањето на делот од Македонија кон грчката држава за време на Балканските војни, од страна на грчката историографија бил митологизиран и идеализиран, рационално искористен во градењето на современата национална идеологија. Пласирана била тезата за историски континуитет

во борбата на грчкиот народ за создавање на грчка национална држава од 1821 година, како почетен стадиум, и грчката „Македонска борба“, која се сметала за втора значајна етапа во „националниот живот“ по 1821 година (Γσάμης, 1975: 436). Во таа насока, грчкиот историчар Апостолос Вакалопулос, сметајќи го овој период за „врвен стадиум на еден долгогодишен историски развој“, на следниот начин ја лоцира „Македонската борба“ во националното конституирање на модерната грчка нација-држава, детектирајќи, главно, три големи етапи: „Востанието од 1821 година, борбата за Македонија (крајот на XIX-ти и почеток на XX-тиот век) и Балканските војни 1912-1913 година. Втората етапа ја достигнува кулминацијата во 1904-1908 година, бидејќи тогаш се систематизира и го достигнува својот врв Македонската борба“ (Βακαλοπούλου, 1985: 36). Вака конструираната „историска вистина“ од страна на грчката научна и политичка елита ја насочува грчката публика да верува дека „македонскиот елинизам“, поткрепен од грчката држава, активно се борел за ослободување од османлиската доминација и припојување на „историските грчки територии“ кон веќе формираната грчка нација-држава. Но историските факти, изворите и големиот број на документи од тој период посведочуваат што навистина се случило и каков бил карактерот на грчката „Македонска борба“. Така, на пример, грчкиот историчар и публицист Димитрис Литоксоу ќе заклучи дека „таа херојска борба постои само во книгите на грчките историчари“ (Литоксоу, 2004: 8).

Грчката политика и Македонското прашање пред Балканските војни

Кон крајот на 18 век, како и во останатиот дел од светот, така и на Балканот доминира империјалниот поглед на светот. Употребата на „светите јазици“ била прифатена од градските средновековни центри, поради практичната потреба за користење на јазикот во трговијата произлезена од мобилноста на населението. Но кога бил направен обид ваквиот „свет Грчки јазик“ преку христијанизацијата да биде наметнат на селските маси (статични и традиционалистички ориентирани), се појавил отпор можеби не толку насочен кон самото верување (христијанството), отколку на начинот на кој било пренесувано (преку непознатиот Грчки јазик).

Од „Грчкиот Проект“ на Катерина Велика и Јосиф Втори од 1770-те,¹ не било тајна дека плановите постојат не за ослободување на оваа или онаа етничка група, туку

¹ За полагањето на Руските права врз православните поданици во Османлиската империја по Кучук Кајнарџискиот мир од 1774 година (Миновски, 2008: 71).

да се замени Османлиската исламска со „Грчка“, се- христијанска Империја. Грчката опозиција на османлиското владеење, била гледана како предизвик кој потекнува од друга Империја. Проектот на Велестинилис за Грчка Империја на Балканот и во Мала Азија, со центар во Константинопол има ист контекст (Adanar, 1998: 234). Почетоците на промоцијата на балканскиот национализам настануваат со еволуцијата на толкувањето на ваквиот империјален проект на големите сили, кој зачинет со западните идеолошки струење ќе започне да се придвижува во насока на чисто грчко национално проектирање. Првата земја од Големите сили која ја препознава важноста на Грција (читај Балканот) е Русија, која во времето на Катерина Втора истапува со конкретна акција и планови во однос на регионот. Притоа, „нејзината шема се сврте кон обнова на Византиска „Грција“. Словенските националности дури и не постоеја во нејзиниот план“. Во оваа насока се оди во развој на „Пан-ортодоксијата“, манифестирана низ активностите на Фелике Етерија во 1814 година во Одеса. „Се разбира дека Русите кон крајот на 18 век им понудија помош на Србите и Црногорците, но останува фактот дека религиозната поврзаност имала поголемо значење отколку јазичните наклоности...“ (Вилкинсон, 1992: 52).

Пан-православниот карактер на востаничките движења до крајот на 18-тиот, почнал во првите декади на 19 век да еволуира во насока на создавање на национални идентитети, во прв ред на грчкиот национален идентитет. Клог ќе забележи дека „новите владетели на Грција во основа се соочиле со проблемот заедно со државата да ја конструираат и нацијата. Не било лесна задача да се создаде чувство за лојалност кон државата, кое едновременно треба да ги надмине традиционалните лојалности кон семејството, родното село и регионот“ (Clogg, 1993: 27).² Сето ова било инспирирано од западноевропскиот рационализам, либерализам и романтизам. Така статусниот симбол на православната екумена- грчкиот „свет јазик“, започнува да биде монополизиран од националистичките погледи на романтичарските елити.³ Оттука, неговата вредност како јазик на верата и посредник помеѓу земниот и небескиот свет, е нарушена со тенденцијата ваквата состојба да се искористи за создавање на „висока култура“, која ќе има моќ не само да се јави како медијатор, туку преку асимилација да

² „Денешниот Грчки селанец“ запишал уредникот на еден весник во побунета Грција „не е повторно роден (воскреснат), како што често се верува; тој е роден (сега)“ (Clogg, 1993: 227).

³ Во текот на првите неколку векови од егзистирањето на Империјата постои тенденција на премин на контролата кај православните поданици под супрематија на Цариградската патријаршија, а со тоа контролата ја превземаат грчките фанариотски кругови (Poulton, 1995: 37).

се здобие со монопол во рамките на народните култури. Токму поради ова, како и фактот за хетерогениот карактер на Балканот, на процесот на грцизација ќе се спротивстави јазичната бариера на т.н. словенски групи, или создавањето на панславизмот.

Целната група на српските, бугарските и грчките⁴ амбиции за проширување во Македонија, биле македонските христијани. Користејќи се со свештеници, учени, учители, трговци, па дури и војници ослободени од службата на матичната земја, преку религиската конверзија, академски расправи, економската неопходност, или како посебен инструмент- брутално користење на сила, во нивните кампањи за решавање на националното прашање на македонските христијани (Brown, 2003: 38).

Периодот по Берлинскиот договор Патријаршијата го искористила за хеленизација на словенските села во околината на Солун (Brooks, 2005: 101). Во наредниот период грчката пропаганда ќе се прошири на север, опфаќајќи ја речиси цела Македонија, но сепак со најголем интензитет во нејзините јужни и централни делови. Според Даглас Дакин, Хеленизмот главно произлегувал од Патријаршиската црква, од распространетите грчки училишта и од класата која во одредена мера уживала економска супериорност, класа која била конзервативна, која можела да изгуби се и која се акомодирала себе си во турското владеење...“ (Ibidem, 100, 101). Главната претпоставка со која истапувале грчките пропагатори била онаа за историскиот „грчки“ карактер на Македонија, а населението кое е резултат на „нелегитимна словенизација“, повторно треба да се врати на своите грчки јазични и

⁴ Грчката политика во Македонија во втората политика на 19 и почетокот на 20 век се темели на т.н. Мегали Идеја. Во политичка смисла терминот „Мегали Идеја“ е употребен во јануари 1844 година, со цел да се основа неопходноста за единство на автохтоните (грците родени во рамките на Кралството Грција) и етерохтоните (Грците во рамките на Османлиската Империја). Максималистичките идеи на оваа програма ги вклучуваат Грција, Епир, Тесалија, Македонија, Јонските и Егејските острови, Крит, Албанија, но и Србија, Бугарија, Дакија, Источното Средоземноморие, Мала Азија, Сирија и сите области во кои живее „великиот Грчки народ“ (Константинова, 2006: 64).

Концептот на „Големата идеја“ се стреми кон создавање на голема Грција, од реката Мендерес во Мала Азија, до градот Едремит, длабоко во западните региони, со вклучување на градовите Измир, Ајдин и Мармара. Северна Тракија со Одрин, Галиполскиот полуостров, со вклучување на островите Имброс, Западна Тракија, Јужна Македонија до Прилеп, Јужна Албанија со регионот на Гирикастро, блиските острови и големиот медитерански остров Кипар. Главниот пропагатор на оваа идеја е Венизелос, кој станал и грчки премиер. Грчкиот историчар Кофос, пишува дека меѓу оние кои се застапувале за оваа идеја, се издвоиле две тенденции. „Идејата за Панхеленизам, или „Мегали идеја“, која не ги зема во обзир правата и барањата на останатите балкански народи“ и конзервативниот поглед, кој „кој активно се застапува за промоција на грчките национални интереси без да се води сметка за оправданоста на потребите и барањата на другите балкански држави“ (Kofos, 1964: 30).

културни корени. Притоа се настојува да се користи навидум неутралната категорија „славофони“. Според Грчкиот епископ во Битола, „Славофони се Грци кои ги покориле локалните „Словени (варвари)“, но бидејќи робовите не можеле да го научат Грчкиот јазик, владејачките Грци го научиле Словенскиот и постепено го заборавиле Грчкиот јазик“ (Брејсфорд, 200). Брајсфорд забележува дека „Сите Грци во Битола се всушност Власи“ и истите „Зборувале Грчки во јавноста, а Влашки дома“. Власите демонстрирале лојалност кон Патријаршијата (Ibidem, 112, 113). За во почетокот на 20 век, тој пишува дека во Македонија не постои lingua franca, а улогата (која ја имал во не толку далечното минато) на Грчкиот, освен на југ, денес (се мисли во периодот на првата деценија на 20 век) се префрла на Францускиот (Брајсфорд, 2003: 145, 146). Понатаму, во почетокот на 20 век Брејсфорд ќе забележи дека „Македонија никогаш не била грчка, но онаа елинистичка цивилизација што ја имала, била уништена одамна пред доаѓањето на Турците и многу порана пред настанувањето на српското и бугарското царство. Таа била уништена од еден несвесен заговор меѓу Византиската Империја и варварите“ (Ibidem, 154).⁵

Интензивната употреба на името „Македонија“ за политички цели во меѓународната политика по 1878 година, не значи дека називот не постоел од претходно, но може да значи дека тој добива нова симболичка важност во своето значење, што ќе произведе и партикуларност во креирањето на идејата за создавање на слободна држава. Ваквата идеја можеби во почетокот во голема мера ќе биде територијализирана,⁶ но подоцна ќе се искристализира во насока на создавање на националност, која во себе ќе ги содржи сите етнички параметри. Многу од луѓето кои биле дефинирани како „безлична словенска маса“, „бугаро-егзархисти“, „грко-патријаршисти“, или едноставно „Словени“, „Бугари“, „Славофони Грци“ и сл., почнале себе си да се препознаваат под единствениот назив „Македонци“.

⁵ Кога зборува за селото Арменско, Брејсфорд не го користи називот „Бугари“ и вели „...„Населението по крв и говор му е словенско, но и припаѓа на грчката партија и не зело учество во бугарското движење“ (Брејсфорд, 2003: 225) „...старешината, попот и учителот се „Грци“- т.е. тие се Словени кои и припаѓаат на грчката фракција“ (Ibidem, 195) Ова покажува дека терминот Грци се употребува за сите Патријаршисти, исто како што терминот Бугари се користи за припадниците на Егзархиската црква...исто така тој забележува- „Половината место (Дојран) во политиката беше „грчко“, иако воопшто не се проговори грчки...“ (Ibidem, 204).

⁶ Ова е изразено преку платформите на МРО т.е уставите од 1896 и 1905 година во кој Македонија се дефинира како територијална целина во која организацијата создава свои административно територијални структури (организациона мрежа – окрузи, околии, села) и промовирање на принципот на автономија на Македонија како идна основа за создавање на политички систем во Македонија (Пандевски, 1974:18).

Во низа карти од 1877/8 е проширена границата на Грчката свера се до Балкан планина. Станфорд од 1877 година тврди дека „Грчкиот јазик го разбираат сите луѓе на Балканот, дека Власите се од Грчка припадност и дека огромен број од т.н. Словени се всушност Бугарофони Грци, т.е. припадници на грчката националност кои сосема случајно не зборуваат Грчки“. Според овие претпоставки Балканот е културно и историски неодвоив од Елинскиот свет. Така К. Николаидес⁷ во 1899 година го изедначува Балканот со грчкото православие, а во оваа насока се креациите на Н. Касиас од 1903 г., Фокас Косметатос и В. Колокотронис. Во “La Macedoine et L’Hellenisme” на в. Колокотронис пишува: „во некои области во Македонија постои население Славофони, кои ја зачувале чисто грчката национална свест“. Според картата на Ф. Бјанкони од 1877, која се базира на нецелосни официјални османлиски податоци цела Македонија, Румелија и Албанија се претставени како грчки, според поделбата на населението според милетите, при што христијанскиот рум милет се изедначува со грчката националност. Според картата на А. Синвет, учител во Константинопол, од 1877 година Балканот во најголем дел е претставен како грчки, а во оваа категорија се сместени Власите и бугарофоните Грци (Вилкинсон, 1992: 95-99).⁸

Николаидес во 1899 година и покрај опасноста за грчките интереси во Македонија, во својата карта се базира врз основа на говорниот јазик, „но на „комерцијалниот“, а не на „мајчиниот јазик““.⁹ Оттука неговата основна поделба е на:

⁷ Во 1899 година, Николаидес ги определува границите на Македонија

- На исток- таа се поклопува со административната граница на Солунскиот и Одринскиот вилает (од р. Места кон Родопите)
- На север границата е до Шар Планина и Црна Планина
- На запад се вклучени и областите на Корча
- На југ се протега до административната граница со Грција од 1881 година (Вилкинсон, 1992: 138, 139).

⁸ Географски ограниченото знаење за Македонија беше трансформирано во Грција, каде „историска Македонија“се ограничува на деловите на Битолскиот и Солунскиот Вилает, османлиската територија претендирана од Србија е именувана како „Јужна Србија“, но во научната мисла деловите по Балканските војни се нарекуваат: Егејска, Пиринска и Вардарска Македонија (Brown, 2003: 42).

⁹ Целите на картата на Николаидес од 1899 година се:

- Поддршка на грчките политички аспирации;
- Поддршка на српските барања во однос на „Стара Србија“
- Да се редуцира бугарската експанзија.

Територии во кои е во употреба Грчкиот јазик;

Територии во кои е во употреба Словенскиот јазик; и

Територии во кои се во употреба Словенскиот и Албанскиот јазик (Ibidem, 138).

Интересно е дека во оваа карта на Николаидес грчките области се на север до р. Девол, Галичица, Охридското езеро и Струмица и Неврокоп на североисток. Картата на Николаидес „повеќе ја претпочита грчката свера на културно и трговско влијание, отколку грчката етничка територија“. Во оваа „грчка територија“ на Македонија имало: 594 500 Грци, 324 000 Турци, 126 000 Словени, 79 000 Евреи и 37 000 Куцо-Власи. Словените се поделени во т.н. албанско- словенска област (р. Дрим, Тетово и Скопје, со 75 000 Албанци и исто толку Словени) и чисто словенска област (во која имало 57 000 Грци, 268 200 Словени и 182 000 Турци и Албанци). Притоа Словените се определени како „Срби, Бугари и словени под грчко влијание“ (Ibidem, 139, 140).

Во новата пост револуционерна ера (се мисли на Француската револуција од 1889 г.), историската наука креира еден свет на живите и на мртвите, во кој живите зборуваат во името на мртвите и во тоа име го подгреваат национализмот (Андерсон, 277-279). Околу начинот на градење на монопол на историските митови веќе зборувавме во претходните делови на овој труд. Бугарија притоа ја користи близината со Словенскиот говорен јазик во Македонија, а Грција се обидува да ја изгради конструкцијата за грчкиот карактер на „историска Македонија“.¹⁰ Така, Брејсфорд ќе забележи дека од историски причини „луѓето од Косово и на северо- запад се Срби, додека луѓето од Охрид се јасно Бугари“ - „Афинитетите на останатиот дел на Македонија се определуваат врз чисто политички основи“ (Брајлсфорд, 2003: 161, 162). Исто така, тој дава пример за начинот на пласирање на историските митови- „Легендата дека Александар Велики бил Грк си заминува по еден пат, додека соперничкиот мит дека тој бил Бугарин доаѓа по друг“ (Ibidem, 163). Доколку ни е познато за масовното користење на античките ликови, особено оној на Александар во промоцијата на грчката пропаганда, дотолку воопшто не е познато дека и Бугарската Егзархија ги користела истите. Заклучокот на кој упатува овој метафорички израз е дека населението во Македонија веќе ги чувствува како свои овие историски митови

¹⁰ Така Калиопулос ќе забележи: „Археологијата и историјата беа кледали не само како начин на перцепција на минатото пренесена преку образовното искуство, туку и како круцијален фактор во култивирањето на свесноста за минатите цивилизации, како и за решавањето на модерните проблеми. Оттука тие станале инструменти на амбициозните проекти на преобликување на сегашноста колку е возможно повеќе, а во согласност со она што е сметано за историја на земјата“ (Kaliopoulos, 2002: 244, 245).

(без разлика дали се креирани или пренесени преку традициите), а основното врзивно средство е чувството за иста судбина кое произлегува од споделувањето на истата територија. Ова е само уште еден показател дека во раните фази на градење на националноста, територијалниот модел е клучот за конструкција на оптимум заедништво.

Можеби најстарата образовна пропаганда е грчката. Но не смееме да ја изедначуваме грчката пропаганда од периодот пред создавањето на грчката нација-држава и потоа. Односно пропагандата која претходи на грчкиот национализам има православен карактер, а грчката идентификација многу често има општествено статусна природа, врзувајќи се за занимањето, граѓанството и образованието.¹¹ Кон крајот на 19 век монополот на ваквата елита се заменува со овозможување за пристап на сите членови, кои стануваат „Грци“ едноставно со припадноста на Цариградската Патријаршија, без разлика на културните или јазичните разлики. Со цел да се воспостави или зацврсти грчкото влијание биле формирани здруженија за промовирање на грчката култура, а исто така биле продуцирани и специјализирани изданија наменети за пропагандна активност. Во 1869 година, во Атина е формирано „Здружение за ширење на грчкото образование во Македонија“, финансирано од специјално организирани „македонски фондови“ (Abazi, 2007: 259). Етници Етерија (Национално здружение) од 1894 година обезбедува значајни финансиски средства за образовната политика во Македонија.¹² За претходно споменатите цели и подобра организација на грчката мрежа во Битола е испратен Јован Драгумис (1902 г.). Претходно Патријаршијата го поставува Каравангелис за Костурски епископ (1900 г.), со што се создаваат и развиваат револуционерни мрежи (Brooks, 105). Исто така се

¹¹ „Промената на образованието, на генерациите што доаѓаат им дала верба за промена на традиционалната општествено стратификациона положба, во која „Бугарин“ било синоним за селанец, а „Грк“ синоним за трговец“ (Brooks, 2005: 99). Ова укажува на во различни временски периоди и контексти различното поимање и толкување на подоцна националните флоскули „Бугарин“ и „Грк“ (сесловенско, религиско, општествено статусно и сл.).

Модернизацијата како начин за ширење на грчките граници и територија е идеја елаборирана од Ј. Психарис: „Една нација, за да стане нација треба да ги прошири границите и да создаде своја литература“. Оттука произлегува дека борбата за татковината и борбата за јазикот е дефакто една иста борба (Константинова, 2006: 84).

¹² Ваквите грчки здруженија во главно потекнувале од два центри. Атински базираните здруженија, како: Асоцијацијата за пропагирање на Грчката писменост (1974 г.), Комитетот за Поддршка на Грчката црква и образование (1886 г.), Епикурскиот совет на Македонците (1903 г.), Комората на Мелас (1904 г.), и Здруженијата и асоцијациите базирани во Цариград, како на пример: Грчкото Филолошко здружение (1861 г.), Македонското Фил.-образовно братство (1871, г.), Хеленското здружение за писменост (1874 г.) и Образовното и Филандрописко братство (1880 г.) (Anastasovski, 2005: 376).

продуцирале книги во кои се зборувало за славата на Античка (Грчка) Македонија, како „Пророштвата на Александар“, при што бесплатно биле дистрибуирани во училиштата (Brooks, 2005: 101). Во рамките на грчката пропаганда се одело дури и кон печатење на книги на Словенски јазик, но испишани со грчки букви. Исто така во рамките на атинската организација „Источна федерација“, создадена во 1884 година, била исфрлена идејата за создавање на автономна и неделива Албано- Македонија како дел од идната Балканска федерација. Но за организацијата, според Константинова, ова е само фаза на присоединувањето на областа кон Грција, што требало да се оствари преку наметнување на Грчкиот јазик во образованието (Константинова, 2006: 78).¹³ По Илинденското востание, Егзархиската мрежа претрпела сериозни штети, што е искористено од Патријаршијата за обновување на дел од грчките училишта, а од 1904 година е лансирана и воена кампања, со што започнува „Македонската борба“.

Грчката „Македонска борба,, и Балканските војни

Андартското движење првенствено било насочено кон дел од македонското население кое во минатото припаѓало на Патријаршијата и кое според тогашните критериуми поставени од грчката национална идеологија било прогласено за дел од „грчкиот етникум“ во Османлиската империја, а кон крајот на XIX и почетокот на XX

¹³ Предностите и недостатоците на грчката пропаганда можат да се сведат на неколку поважни карактеристики:

- Предност претставува традиционализираноста на Патријаршијата, која врската со бог ја воспоставувала на „светиот (Грчки) јазик“;
- Трговските елити биле склони кон прифаќање на грчкото образование;
- Извесни проблеми се јавувале во однос на поделбата која настанала меѓу екуменизмот, протежиран од Цариградската Патријаршија и национализмот кој доаѓал од Атина и Конзулатите;
- Фокусот на грчките училишта бил ставен на изучувањето на Грчкиот јазик и литература, додека егзархиските училишта биле со модернизирани програми во кои била опфатена науката, практични дисциплини и странски модерни јазици;
- Проблем претставувал Грчкиот јазик (катаревуса), кој бил тежок за изучување дури и за Грците со говорен мајчин јазик, но и обесхрабрувачки за Словените, кои имале далеку поблизок јазик во Егзархиските училишта;
- Лошиот квалитет на наставен кадар, кај кој исто така отсутувала мотивација е една од најзначајните недостатоци на Патријаршиските училишта. Имено наставниците преферирале да работат во Истамбул, Атина или Египет, отколку во земјата во која учениците не го разбирале јазикот;
- Исто така, во одредени историски моменти ситуацијата била отежната од лошите односи на Грчките влади со Портата. Такви примери има во 1881, 1886 и 1897 година;

Внатрешните проекти за модернизација на Грција (железници, патишта, Коринтскиот канал и сл.) ја исфрлиле од фокусот Македонија и дозволиле да се прошири бугарското влијание (Константинова, 2006: 101- 104).

век преминало кон Егзархијата или, пак, било опфатено од романската пропаганда, пред сè однесувајќи се на влашкиот етникум во Македонија. Оттука, главна цел на андартите била да го вратат или да го присилат македонското население да остане во рамките на Патријаршијата, односно по дифолт кон *елинизмот*. Во писмо до грчките офицери, кои биле дел од андартските чети, главниот раководител на грчката вооружена борба во западна Македонија, Георгиос Цонтос-Вардас, на следниот начин го објаснил начинот на кој тие требале да делуваат: „Две работи може да направи еден Македономахос (борец за Македонија, б.н.): да се бори на секаков начин против интересите на бугарофоните (шизматници) Македонци и да им објасни дека нема да најдат мир додека нивните села не станат православни“ (Тсонтов-Варда, 2003: КН). Оттука, јасно произлегува дека грчката „Македонска борба“ не се водела за ослободување на „грчкото“ население во Османлиската империја, бидејќи таа не била насочена кон територии населени од Грци, напротив, со јасна намера, со помош на оружјето, вооруженото насилство и терор да се „освојат душите на македонското христијанско население“.¹⁴

Целите на грчката вооружена интервенција во османлиска Македонија зависеле од потребите на грчката национална политика. Врз основа на истата бил одреден и карактерот на андартското движење. Паравоеното активирање на официјална Атина немало за цел да ја ослободи Македонија од османлиска власт, туку требало да послужи како подготвителен период, по кој на грчкото кралство би му била олесната задачата во окупирање на делови од османлиска Македонија. Прогласувајќи ја МРО за главен непријател на грчките интереси, покрај останатите црковно-образовни пропагандни институции, грчката држава ја насочила целокупната вооружена активност против нејзините структури. Во општите упатства до грчките андартски чети во југозападна Македонија, испратени од раководството на грчкиот „Македонски комитет“, било нагласено: „На секој начин во селата да се расформираат сите комитети на комитациите и да се формираат грчки комитети, кои ќе се грижат за грчките чети и за безбедноста на селата“ (Τσαύης, 1975: 461). Според доктрината на грчката пропаганда било неопходно уништување на МРО и нејзина замена со слична таква, но грчка организација.

¹⁴ Во прилог на констатацијата дека грчката „Македонска борба“ не била насочена кон ослободување на делови од територијата на османлиска Македонија, ни користи и чл. 2 од највисокиот програмски документ на грчкиот „Македонски комитет“, во кој се вели дека цела на андартското движење била: „одбрана на елизнизмот во Македонија, Тракија, Епир и Албанија, против секој обид за негово ослабнување и враќање на селата или поединците во неговите редови, кои насилно биле принудени да се отцепат и насилно остануваат во шизмата“.

Во основата андартското движење претставувало терористичко-паравоена формација на Кралството Грција која дејствувала на делови од османлиска Македонија. Поимот паравоена организација означува воена структура која е организирана како напоредна воена формација на регуларната армија на одредена држава или на одделни нејзини партии на власт, или на организации блиски до власта, додека нејзината цел е преку субверзивна активност да подготвува терен за завладување на одделни територии (Пандевска, 2002: 320). Главни носители на грчката „Македонска борба“ во грчкото кралство, покрај поединци од националистичките кругови во Атина, биле претставници на официјалната држава, кои имале круцијално влијание во водењето на вооружената борба, како дел од извршната власт или индивидуалци поставени во управата на грчкиот „Македонски комитет“. Од друга страна, андартското движење во османлиска Македонија било координирано и раководено преку Министерство за надворешни работи и грчките конзулати, од офицерите на грчката армија и високото патријаршиско свештенство, во чиј избор влијание имала и грчката влада. Во однос на финансирањето, главните трошоци биле покриени од буџетот на Кралството Грција, но и од донации на поимотни грчки државјани, како и од богатата грчка емиграција. Што се однесува конкретно до учесниците во грчкото вооружено движење, т.е. андартите, тие биле класични платеници, кои за својата работа добивале месечна плата.¹⁵ Додека офицерите, кои всушност биле и водачи на андартските групи, за време на нивниот претстој во Македонија добивале платено отсуство и биле привремено ослободувани од служба во грчката армија. Офицерите за време на претстојот на територијата на Империјата без разлика дали биле назначени во грчките конзулати или, пак, биле дел од андартските чети, секогаш во комуникацијата користеле псевдоними, со единствена цел - при евентуално откривање од страна на османлиските власти да не дојде до нивно поврзување со грчката држава.¹⁶ Целокупната дејност на грчкиот „Македонски комитет“ и на грчката влада, посебно нивните меѓусебни врски, во текот на „Македонската борба“ се карактеризирале со конспиративност. Целта била пред

¹⁵ Во општите упатства до грчките андартски чети во југозападна Македонија, испратени од раководството на грчкиот „Македонски комитет“, се нагласува дека платата на андартите ќе се исплаќа согласно со последниот извештај на Павлос Мелас (Τσάμης, 1975: 461).

¹⁶ Во писмо на Николаос Кондогурис (грчки офицер поставен да работи во грчкиот конзулат во Битола) до Георгиос Цонтос (Вардас) од 10 декември 1904 год., се вели: „Ве молам вимателно да избегнувате во вашите писма и во вашиот дневник, ако таков пишувате, споменување на било какво име, личност или село... Ви испраќам нов криптогравски алфабет за допишување меѓу вас и мене, Рувас и другите.“ (Τσοντου -Варда, 2003:36).

османлиската власт и пред меѓународната јавност да се покаже дека андартското движење било дело на „македонскиот елинизам“ и дека официјална Атина немала никаква поврзаност со грчките вооружени акции во Македонија. Од погореизнесеното заклучуваме дека андартското движење единствено можеме да го третираме како паравоена формација на грчката држава во Османлиската империја.

Основниот начин на нејзиното дејствување било заплашување и насилство, односно терор врз месното македонско население. Според грчкиот историчар Димитрис Ливаниос, грчката „Македонска борба“ имала повеќе психолошки отколку воен карактер, чии почеток се карактеризирал со политичка акција, секако мислејќи на периодот пред почетокот на андартското движење, а кулминирал со вооружено насилство (Λιβανίου, 2010: 74). Идеолозите на „борбата“ сметале дека вооруженото насилство и терор биле единствените начини кои дефинитивно ќе овозможеле црковно, т.е. „национално“ определување на македонското население. Практиката на грчките вооружени групи да спроведуваат терористички акции, чија „вистинска цел е, пред сè, да создадат страв меѓу одредени категории од населението на една територија или меѓу сите нејзини членови“ (Стојанов, 2003: 17), претставувало обид да се принуди „непријателот“, во овој случај МРО и македонското егзархиско население, да егзистира по нивна волја, т.е. да станат „Грци“. Исто така, според Ливаниос, примарната цел на андартското движење била „психолошката експедиција изведена со воени средства“ (Livaniος, 1999: 203). Во тој случај, користењето на воени средства од страна на грчката пропаганда значело користење на терор и насилство, кои во основа претставувале принуда со која „терористите влијаат врз сознанието (психата) на објектот, со цел негово мотивирање да преземат, или не, некакво дејствие, т.е. кон насочување на определено однесување посакувано од терористите“ (Стојанов, 2003: 17). Од друга страна, теророт и насилството продуцираат страв, кој требало да биде одлучувачки фактор во опстојување или кон враќање на одредено село во рамките на Патријаршијата. Како резултат на извршувањето на терористички дејствија, според бугарскиот научник Георги Стојанов, се создава т.н. синдром на последици од насилството, кој се карактеризира со пројави на страв, паника и несигурност (Ibidem, 17, 18). Во такви околности многу полесно било спроведувањето на грчката национална доктрина, односно како што забележал грчкиот капетан Георгиос Цонтос-Вардас во писмо до Зимвракакис Епаминондас (Памикос) од 26 јануари 1905 година, дека по нападот на костурското село Либешево и убиството на месниот војвода

Костандо Живков, „имаваме напредок, шизматичките села Либешево, Жиговишта и Бухин дојдоа со нас“ (Γσοντου -Βαρδα, 2003: 66), т.е. се вратија кон Патријаршијата.

Во секој случај, релевантните фактори во Грција биле свесни дека ваков тип на вооружена дејност во иднина немала да им донесе окупирање на одредени делови од Македонија, но, сепак, дека ќе им обезбеди подобри позиции во евентуален поголем вооружен судир во кој би биле вклучени сите балкански држави кои претендирале кон османлиското наследство на Балканскиот полуостров, нешто што се случило за време на Балканските војни. Затоа, и Грчката „Македонска борба“ требала да послужи како подготвителен период.

Општественото и политичкото уредување на Балканскиот Полуостров, воспоставено по *Големата источна криза*, кое најповеќе се базирало на интересите на големите сили, неминовно го зголемила националниот антагонизам во Османлиската империја, која станала арена на пропагандните институции на балканските престолнини. Воочливо било дека во развојните фази на грчката, на српската и на бугарската пропаганда, кои во почетниот период од мирни, преминале во отворена паравоена интервенција кон териториите и населението во османлиска Македонија, ќе кулминираат со објавувањето на војна на балканските држави против османлиската држава. Подготовките за Првата балканска војна траеле подолг период. Политичките елити во Атина, во Софија и во Белград, свесни дека индивидуално не биле способни воено да се конфронтираат со Османлиската Империја, уште во текот на XIX век настојувале да формираат меѓусебни сојузи, со цел да ги реализираат своите експанзионистички стремежи.¹⁷ И покрај фактот дека до предвечерјето на Балканските војни биле потпишани низа договори, како оној, на пример, меѓу Србија и Бугарија од 1897 година, а потоа обновен во 1904 година, сепак истите многу ретко или поточно кажано воопшто не биле доследно почитувани (Донев, 1988: 51). „Копјата секогаш се прекршувале“ околу територијата и населението на Македонија. Имено, балканските нации-држави секогаш се воделе од своите големодржавни програми¹⁸, кои ја вклучувале цела или поголемиот дел од територијата на историска Македонија во рамките на своите замислени национални држави. Тие своите „права на Македонија“

¹⁷ Првите преговори помеѓу Грција и Србија се случиле во првата половина на 1861 година, но договор за сојузничтво не бил потпишан поради српското противање на „претераните“ територијални барања на грчката влада (Јовановски, 2005: 71, 72).

¹⁸ Српската и грчката големодржавна програма датираат од 1844 година, првата наречена уште и „Начертание“, додека втората била попозната како „Мегали идеја“. Бугарската датира од периодот на *Големата источна криза* и прелиминарниот договор од Сан Стефано (3 март 1878), со кој се предвидувало создавање на Голема Бугарија.

ги темелеле врз критериуми, кои самите ги поставувале и кои во текот на времето варираше врз основа моменталните националистички потреби. Но, еден критериум бил заеднички за сите три балкански држави – тие ја имале прогласено Македонија за „своја историска територија“, кон која „праведно“ полагале право. Токму овој факт било причина во текот на формирањето на Балканскиот сојуз (1912) да се избегне прашањето за судбината на „спорната зона“ - како што најчесто била именувана Македонија, во договорите или тајните анекси, кои меѓусебно ги потпишувале балканските држави.¹⁹ Ваквите позиции на бугарската, на грчката и на српската страна, несомнено ја предизвикало Втората балканска војна.

Од друга страна, балканските држави, покрај случувањата на теренот во Македонија, започнале да работат на создавање на сојуз, со кој единствено биле сигурни дека би можел воено да и се спротистави на Османлиската империја. Контактите биле воспоставени во 1904-1905 година меѓу Бугарија и Србија, но се интензивирале после Младотурската револуција од 1908 година. Во основа, ако се сметало дека Младотурската револуција ќе донело помирување на балканските поданици со османлиската власт, таа само ја забрзала дезинтеграцијата на Империјата. Грчко-бугарското зближување започнато после 1908 година, кое се чувствувало и на територијата на Македонија, т.е. меѓу пропагандните структури на двете држави, кулминирале во мај 1912 година, со склучувањето на „одбранбен договор“. Овој договор, како и во суштина, српско-бугарскиот и грчко-српскиот, биле склучени за „ослободување на нивните неослободени области“, а во суштина биле заради завојување и поделба на Македонија.

Со Балканските војни, Грција настојувала да влијае во новоосвоените територии во Македонија, за промена на идентитетот и структурата на затекнатото население. По втората Балканска војна, со Букурешкиот мировен договор, од 10 август 1913 година, Грција го запоседнала најголемиот дел од Македонскиот простор (вкупно 34 356 км квадратни, или 51 % од вкупната површина на Македонија). Спроведувањето на процесот на десловенизација на населението станува приоритет на државната политика.

¹⁹ Така, на пример, во српско-бугарскиот договор од март 1912 година (кон кој бил приклучен и таен анекс), потпишан после тешки дискусии и взаемни убедувања, а потпомогнати руските амбасадори во Софија и Белград, било предвидено две зони на дејствување, северна за Србија и источна за Бугарија, а била воспоставена и спорна зона (Македонија), за чија судбинатребало да се одлучи во иднина, по потреба преку арбитража на рускиот цар (Павлович, 2001: 288).

Уште со Балканските војни, Грција настојува да влијае во новоосвоените територии во Егејскиот дел на Македонија, за промена на идентитетот и структурата на затекнатото население. По втората Балканска војна, со Букурешкиот мировен договор, од 10 август 1913 година, Грција го запоседнала најголемиот дел од Македонскиот простор (вкупно 34 356 км квадратни, или 51 % од вкупната површина на Македонија). Спроведувањето на процесот на десловенизација и демакедонијација на населението, станува приоритет на државната политика.²⁰

Првите посериозни етнички промени во Егејскиот дел на Македонија се појавиле уште во текот на Првата балканска војна, кога Грција ја окупираше денешна југозападна Егејска Македонија и градот Солун. Покрај воените операции, биле превземени особено жестоки мерки против турското цивилно население. Речиси сите турски села биле изгорени и ограбени, а голем дел од населението, спасот го побарал во градот Солун, или бегајќи заедно со турската војска. Покрај турското население, исто така настрадало и другото население кое било со исламска вероисповест, претежно Помаци, односно муслимани кои зборувале на македонски јазик и Албанци. Исто така, грчките воени власти спроведувале силни денационализаторски и репресивни мерки кај православно население, принудувајќи ги македонското население да се изјаснува како Грчко (Киселиновски, 2001: 79-81).

²⁰ Како што веќе е споменато во воведниот дел, Егејскиот дел на Македонија бил етнички хетероген. Така, според бугарскиот етнолог и етнограф од почетокот на XX век, Васил К'нчов, од 1.059.277 жители, само 22.5% биле Грци по потекло или мајчин јазик (Киселиновски, 2001: 78). Дури и овие Грци во најголемиот дел не биле со вистинско Грчко потекло. Најчесто тоа биле доселени грцизирани Власи од Епир, или пак Македонци патријаршисти, најчесто припадници на трговско-граѓанската структура, кои се образувале во грчки училишта. Значи, ваквото грцизирано население, во најголема мера е резултат на дејствувањето на грчката пропаганда во Егејскиот дел на Македонија, која систематски се спроведувала од 1870-те, до почетокот на Балканските војни. Како што веќе е споменато, ваквата пропаганда најчесто се одвивала под плаштот на Цариградската Патријаршија, која, преку своите црковно-образовни институции, била носител на грчкиот национализам од втората половина на XIX и почетокот на XX век. Конвергентните граници на Грчкиот национализам, заедно со пропагандата од овој период, биле носители на колективната свест, идентитетот и солидарноста (Каракасиду, 2002: 108-121). Како и останатите Балкански земји, така и Грција, правото на Македонија го полагала врз основа на неколку "историски точки":

1. "Историските права" за поседување на Македонија, што Грција ги наследила од Античкиот период и средновековната Византиско-"Грчка" држава;
2. Сличностите во обичаите (најчесто се повикувале на сличните или идентични православни обичаи);
3. Верата-односно припадноста на Патријаршиската црква, додека Егзархиската црква била користена од Бугарската големодржавна политика; и
4. Говорниот јазикот, т.е и покрај тоа што мајчиниот јазик на поголемиот дел на населението бил негрчки, Грција се повикувала на јазикот на кој се спроведувала литургијата, а исто така, како јазик на комуникацијата, грчкиот јазик бил Широко распространет кај трговско-граѓанскиот слој, (Извештај на Карнегиевата Балканска комисија, 2000: 58).

Втората балканска војна имала уште подалекусежни последици за етничката карта на овој дел на Македонија, особено во источните делови, каде што се воделе најголемиот дел од судирите меѓу бугарските и грчките трупи. Последиците од оваа војна прераснале во вистински геноцид врз македонското население. До темел биле разрушени повеќе градови, од кои најмногу настрадале Кукуш и Серес, кои потполно биле испразнети, а по колонизацијата која грчките власти ја спровеле по војните, речиси целосно го изгубиле староседелското население. Овие злосторства грчките војски не ги правеле од воени побуди, туку се искористувала една можност да се искорени македонското население и да се измени етничката слика во Егејскиот дел на Македонија. Притоа, се вршело етикетање на македонското словенско население како “бугарско” (Каракасиду, 2002:78-83). Целта била ваквото население да се поврзе со бугарската држава и војска, и преку ваквата надворешна категоризација да се обезбеди ова население самоиницијативно, или под присила, да ги напушти своите домови и да се исели во Бугарија²¹. Оваа практика на етикетање укажува дека при интеракцијата на сликата за себе си и јавната слика доаѓа до прилагодување. При тоа, се прилагодува и аспирацијата и идентитетот, при што идентитетот се наметнува преку етикетањето или стигматизацијата (Dzenkins, 2001: 105-106).²²

По крајот на Балканските војни, паралелно со процесот на инсталирање на грчката власт, се спроведувале и низа на мерки на принуда и притисоци врз поедини категории на население. Притоа муслиманското население започнало константно да ги напушта своите имоти и да мигрира кон Турција, исто така и голем дел македонско население, особено во пограничните реони, се иселувало во правец на Србија и Бугарија (читај кон Вардарскиот и Пиринскиот дел на Македонија). Паралелно со овие процеси, во Грција (делот на Егејска Македонија), првенствено од Тракија и останатите делови на Македонија, се доселувале Грци и патријаршисти.

²¹ За категоријалниот и изразито пејоративен, а не национален карактер на терминот “Бугарин” во “грчка Македонија”, види кај Каракасиду (Каракасиду, 2002: 140-151).

²² Според извештајот на Карнегиевата комисија, која по крајот на Балканските војни ги испитувала злосторствата, нема сомнение дека селата изгорени од грчките војски, а кои се протеѓале на простор од 140 км, не биле пречка за воените акции, туку ова се правело за да се измени демографската слика на теренот. Во овој период биле изгорени околу 160 населени места. Во исто време, Бугарија добила околу 120 000 бегалци, од кои голем дел биле егзархисти, додека патријаршистите се населувале во деловите кои биле под грчка окупација. Во истиот период Егејскиот дел на Македонија добил околу 157.000 бегалци (Извештај на Карнегиевата Балканска комисија, 2000: 170-199).

Заклучок

Грчката паравоена интервенција, гледано во целина, делумно ги оправдала целите поради која и започнала, пред сè во моменталното неутрализирање на дејноста на МРО во јужните делови на Македонија. Но, случувањата на терен откако грчката „Македонска борба“ завршила во втората половина на 1908 год., во однос на масовното отфрлување на патријаршиската црковна организација, ни дава за право да заклучиме дека постигнала краткотрајни и делумни успеси, кои малку одговарале на големите вложени сили и средства. Андартството имало резултати единствено додека постоело на терен, а „грчкиот“ етникум во Македонија се одржувал или растел со помошта на насилството и теророт. Поради тоа, анализирајќи во целина, а тргнувајќи големодржавниот национален проект, грчката „Македонска борба“ секогаш треба да се става во корелација со Балканските војни, бидејќи без нив како краен резултат - поделбата на Македонија, андартското движење би имало минорно значење за грчката национална политика.

Библиографија

- Abazi Bozeva, Katrin. (2007). *The Shaping of Bulgarian and Serbian National identities, 1800-1900s*. Skopje: INI.
- Adanar, F. (1998). *The Socio- Political Environment of Balkan Nationalism: The Case of Ottoman Macedonia 1856-1912*. Nederland's: L luvver Law International.
- Anastasovski, Nick. (2005). *Contestations over Macedonian Identity, 1870- 1912*. Melburn, Victoria: School of Social Sciences.
- Андерсон, Б. (1998). *Замислени заедници*. Скопје: Култура.
- Βακαλοπουλου, Αποστολου Ε. (1985). *Ο μακεδονικός αγώνας (1904-1908) ως κορυφαία φάση των αγώνων των Ελλήνων για τη Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη.
- Брејлсфорд, Х. Н. (2003). *Македонија*. Скопје: Култура.
- Brooks, J.A. (2005). *“Shoot the Teacher!” Education and The Roots of the Macedonian Struggle*. MA Theses, Department of History: Simon Fraser University.

- Brown, K. (2003). *The Past in Question, Modern Macedonia and Uncertainties of nation*. New Jersey: Princeton University Press.
- Вилкинсон. (1992). *Картите и Политиката*. Скопје: Култура.
- Clogg, R. (1993). *A Concise History of Greece*. Cambridge: Cambridge University press.
- Poulton, H. (1995). *Who are the Macedonians?*. London: Hurst & Company.
- Dzenkins, R. (2001). *Etnicitet u novom kljucu*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Доневски, Г. (ред). (2001). *Етничките промени во Егејска Македонија во XX век*. Скопје: Здружение на децата-бегалци од Егејскиот дел на Македонија.
- Извештај на Карнегиевата Балканска комисија*. (2000). Поранешните Балкански војни (1912-1913). Скопје: Култура.
- Јовановски, Далибор. (2005). *Грчката балканска политика и Македонија (1830 – 1881 год.)*, Скопје: Филозофски факултет.
- Kaliopoulos, J. (2002). *Greece, The Modern Sequel, from 1831 to the present*. London: Hurst & Company.
- Каракасиду, А. (2002). *Полиња жито, ридишта крв*. Скопје: Магор.
- Киселиновски, С. (1981). *Грчката колонизација во Егејска Македонија (1913-1940)*. Скопје: Мисла.
- Константинова, Ю. (2006). „Превршането на Мегали идеја в државна доктрина на Кралството Гърция“. Во *Историческо Бъдеще*, Брой 1-2. София: Асоциация Клио.
- Kofos, E. (1964). *Nationalism and Communism in Macedonia*. Thessaloniki.
- Λυβανιου, Δημητρη. (2010). „’Πολιτικες’ προτεραιότητες του Μακεδονικου αγωνα“, *Историка, Η Συγκροτηση του νεοελληνικου κρατου*. Αθηνα.
- Livanios, Dimitris, (1999). „Conquering the Souls: Nationalism and Greek Guerilla Warfare in Ottoman Macedonia, 1904-1908“, *In, Byzantine and Modern Greek Studies*, 23.
- Литоксоу, Димитрис. (2004). *Грчката антимакедонска борба I; Од Илинден до Загоричани (1903-1905)*, Скопје.
- Миновски, М. (2008). *Македонија и Бугарија, историски соочувања*. Штип: 2-ри Август.
- Павлович, Стефан (2001). *Историја Балкана*. Београд: Слио.

Пандевска, Марија. (2002). *Струмички револуционерен округ (1893-1903)*, книга I. Скопје.

Пандевски, М. (1974). *Националното прашање во Македонското ослободително движење (1893- 1903)*. Скопје: Култура.

Стоянов, Георги. (2003). *Тероризам; Истoрия и гeнезис*, София: „Военно издавателство“ ЕООД.

Τσάμης, Παύλος. (1975). *Μακεδονικός Αγών*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Θεσσαλονίκη.

Τσοντου-Βαρδα, Γεωργίου. (2003). *Ο Μακεδονικός Αγών, Ημερολόγιο 1904-1905*, Τομος Α', Εισαγωγή-επιμελεια-σχολια Γιωργος Πετσιβας. Αθηνα.